

MUHAFAZAKÂR MÜSLÜMAN BİR KADIN PORTRE: FATMA ALİYE HANIM

*Firdevs CANBAZ YUMUŞAK**

ÖZET

Türkiye'de muhafazakâr düşünce söz konusu olduğunda anılması gereken önemli isimlerden biri de Fatma Aliye Hanım'dır. Fatma Aliye Hanım gerek toplumsal etkinlikleriyle gerek yazdıklarıyla özellikle kadınların eğitilmesi ve aydınlatılması için uğraş vermiş, edebiyat, sosyoloji, eğitim, kadın çalışmaları gibi pek çok sosyal bilim alanında önemli bir isimdir. Osmanlı-Türk romanı tarihimizde ilk defa Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında örnek genç kız, kadın ve anne tiplerine rastlanır. Fatma Aliye Hanım'ın referansları ve sorunlara çözüm önerileri İslam kaynaklıdır. Romanlarında ve makalelerinde aileyi ve özellikle de kadını merkeze alır, kadın sorunlarına değinir; ancak meseleleri ele alırken Avrupaî anlamda bir feminist tavır sergilemez, muhafazakâr Müslüman bir duruşa sahiptir. Osmanlıda kadın adına başlatılan hareketin bir kadın-erkek çatışmasına döneceği endişesi ile makalelerinde sürekli bu konuda uyarılarda bulunmuştur. Fatma Aliye Hanım'ın Osmanlı kadınlarına örnek olarak gösterdiği kadınlar, İslam'ın parlak dö-

* Dr.,TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.

nemlerinde yaşayan ünlü İslam kadınlarıdır. Muhafazakâr düşüncede ailenin toplumun temeli olduğu ve evlilik olmazsa toplumun çözüleceğine dair görüşlerin Fatma Aliye Hanım tarafından da onayladığı görülmektedir. Fatma Aliye Hanım da sağlıklı bir toplumun, sağlıklı bir aile ile oluşacağına inandığı için roman ve makalelerinde ağırlıklı olarak aile ile ilişkili sorunlara değinir.

Anahtar Kelimeler: Fatma Aliye Hanım, Muhafazakâr, Müslüman, Kadın Sorunları, Aile, Evlilik, Aşk

Düşünce hayatımızda özellikle kırılma dönemlerinde yaşayan isimler söz konusu olduğunda tanımlama yapmak çok kolay değildir. Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin, Karl Mannheim'in ifadesiyle 'bilinçli hale gelmiş geleceği' (Beneton, 2011: 115) bir tutum içinde olan isimlerini dikkatle gözden geçirmek gerekmektedir. Muhafazakâr olarak zikredilen isimlerin neyi ne adına muhafaza ettikleri büyük önem taşımaktadır. Tanzimat ve hemen sonrasında yaşanan dünya görüşü değişiklikleri ve çeşitliliği farklı bakış açılarını gündeme getirmiştir. Bilindiği gibi muhafazakâr düşüncenin belirleyici özelliklerinden biri insan aklının sınırlılığına dair yaklaşımıdır. Muhafazakâr siyasi ideolojiye göre insan ontolojik bakımdan sınırlı bir varlıktır. "Hiçbir zaman mükemmelleşmeyecek olan insanın ve sınırlı erişim kapasitesiyle onun aklının, toplumun tâbi olduğu yasaları bulmak ve dolayısıyla tarihten, dinden, gelenekten ve tecrübeden bağımsız olarak ideal bir toplumu oluşturmak için yeterli olmadığını, tersine insanın gerçek anlamını gelenek, aile ve örgütlü din gibi toplumsal kurumların içinde bulduğunu kabul etmeyi ifade eder" (Özipek, 2011: 23-24). Geleneğimizdeki muhafazakâr düşünürler zikredilirken anılması gereken önemli isimlerden biri de Fatma Aliye Hanım'dır. Sema Uğurcan, "Osmanlı-Türk Romanında Kadın Tipleri" adlı makalesinde, kategorileştirdiği kadın tiplerinden ilki olan "klasik, muhafazakâr kadın"ın edebiyatımıza Ahmet Mithat Efendi ile girdiğini daha sonra, Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye Hanım'ın, eğitilmiş kadın ile muhafazakâr kadının niteliklerini birleştirerek onları ideal kadın haline getir"diklerini söyler.

Fatma Aliye Hanım (22.10.1862–13.07.1936) tarihimizde ilk kadın mütercim, sistematik bir şekilde kadın sorunlarına değinen ilk kadın romancı, ilk kadın felsefeci, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ilk kadın üyesi, ilk kez yardım derneği kuran, hakkında ilk kez monografi yazılan, dünya sergilerine davet edilen ilk kadın yazar olarak kayıtlıdır. Eserleri kendisi hayattayken İngilizce, Fransızca ve Arapçaya çevrilen ilk Osmanlı kadın yazarı Fatma Aliye Hanım, aynı zamanda sivil toplum çalışmalarına da katılmıştır. George Oh-

net'nin *Volontè* (1888) adlı romanını çevirip 1890'da "Bir Kadın" şeklinde imzalayarak Meram adı ile yayımladığında edebiyat dünyasına ilk adımını atmış olur. 1891'de Ahmet Mithat Efendi ile birlikte *Hayâl ve Hakikat*'i yazarlar. Bir yıl sonra da ilk romanı *Muhâzarât*'ı (1892) yayımlar. Ardından şu kitapları yayımlar: *Nisvân-ı İslâm* (1892), *Refet* (1896), *Udî* (1898), *Levâiyih-i Hayât* (1898), *Taaddüt-i Zevcât'a Zeyl* (1899), *Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife* (1900), *Tedkik-i Ecsâm* (1901), *Enîn* (1910), *Kosova Zaferi ve Ankara Hezimetini* (1913) ve *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* (1913). *Malûmat* gazetesinde "Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmîyân" (1901) ve *Musavver Fen ve Edebiyat Mecmuası*'nda ise "İstîlâ-yı İslâm" (1902) adlı yazı dizilerini tefrika eder. Fatma Aliye Hanım'ın yaklaşık kırk kadar da makalesi bulunmaktadır. *Hanımlara Mahsus Gazete*, *İnkılâb*, *Mahasin*, *Malûmat*, *Servet-i Fünûn*, *Tercümân-ı Hakikat* ve *Ümmet* gibi süreli yayınlarda yayımlanan makalelerinde Fatma Aliye Hanım, genel olarak kadın ve aileyi ilgilendiren toplumsal sorunlara değinmiştir. Romanların dışında, en ilgi çeken eseri *Nisvân-ı İslâm* (1892) adlı kitaptır. *Nisvân-ı İslâm*, Fatma Aliye Hanım'ın, bir Türk ailesinin yaşamı, özellikle de harem hakkında fikir edinmek isteyen kadın gezginleri ve gezgin eşlerini, evinde ağırladığında kendileri ile arasında geçen bazı konuşmaları kaleme alması ile oluşmuştur. Avrupalıların, İslam dinine diyecek bir şeyleri olmadığını ancak Müslüman kadınları mazlum ve mağdur sandıklarını söyleyen Fatma Aliye Hanım, bu kadınlarla görüşerek Avrupalıların Müslüman kadınlar hakkındaki yanlış zanlarını düzeltmiştir (Nisvân-ı İslâm, 66).

Fatma Aliye Hanım gerek toplumsal etkinlikleriyle gerek yazdıklarıyla kendi toplumunun, özellikle kadınların eğitilmesi ve aydınlatılması için uğraş vermiştir. Edebiyat, sosyoloji, eğitim, kadın çalışmaları gibi pek çok sosyal bilim alanında önemli bir isimdir. Romanlarında çizdiği örnek kadın tipleri genel olarak daha önce Osmanlı romanında görülen kadın tiplerine benzememektedir. Osmanlı-Türk romanı tarihimizde ilk defa Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında örnek genç kız, kadın ve anne tiplerine rastlanacaktır. En kuvvetli referansları ve sorunlara çözüm önerileri İslam kaynaklı olan romanlardaki bu örnek tipler, Fatma Aliye Hanım'ın sözcülüğünü yaparlar. Farklı nedenlerle birlikte Fatma Aliye Hanım'ın, kanonik bir isim olamamasının önemli nedenlerinden birisi de Osmanlı kadınına verdiği örneklerin Asr-ı Saadet kaynaklı oluşu, romanlarında çizdiği örnek kadın tiplerinin Müslüman duyarlılığı ile şekillendirilmesidir. Bununla bağlantılı olarak Suraiya Faroqhi, kültür tarihinin aynı zamanda dinle bir hesaplaşmayı da içerdiğini şöyle ifade

eder: “Öte yandan din konusundaki bu yabancılığı yüksek sesle dile getirmemek, Türkiye’de dün olduğu gibi bugün de terbiyenin bir gereği kabul ediliyor, bu yüzden konunun bütününe yönelik hesaplaşmayı da içeren doyurucu çalışmalara çok az rastlanıyor” (Faroqhi, 2002: 3).

Fatma Aliye Hanım, romanlarında ve makalelerinde aileyi ve özellikle de kadını merkeze aldı ve kadınların yaşadıkları sorunlara değinerek çözüm önerilerinde bulundu; ancak meseleleri ele alırken Avrupâi anlamda bir feminist değildi. Muhafazakâr Müslüman bir duruşa sahipti. İlber Ortaylı, Fatma Aliye Hanım’ın yetişmesinde, babası, tarihçi, hukukçu, devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa’nın (1822–1895) etkisi olduğunu belirtir. Mübeccel Kızıltan da, yazarın *Nisvân-ı İslâm* adlı yapıtından söz ederken Fatma Aliye Hanım’ın, İslam’da kadın hukukuna derinlemesine vâkıf olmasına babası ile *Mecelle* üzerine çalışmış olmasını neden gösterir (Kızıltan, 1990: 293). Fatma Aliye Hanım’ın da içinde bulunduğu Osmanlıda kadın hareketinden bahsederken kullanılan dile, feminist jargonun ifade etmek istediği anlamların Osmanlı kadın hareketinde bir karşılığının olup olmadığına dikkat etmelidir. *Hanımlara Mahsus Gazete* gibi dergiler etrafında bir araya gelen Fatma Aliye Hanım ve Şair Nigar Hanım gibi kadınların taleplerinin ana ilkeleri, ‘iyi ana, iyi eş, iyi Müslüman’ biçiminde özetlenebilecek, tam eşitlik-tense bütünleştiricilik etkisine bağlı, iffet ve ismet üzerinde ısrarlı bir kadın tipinin yerleştirilmesidir (Bekiroğlu, 1998: 386).

Fatma Aliye Hanım’ın, 1909’da *İnkılâb*’da yayımlanan “İlm ve Cehl” adlı makalesinde feminizmin tek bir tanımının olmadığını, fikirsel olarak farklı donanımda feminizmler olduğunu farkında olduğu görülür. Fatma Aliye Hanım, “İfrat-perverân” olarak tanımladığı, bugün belki daha çok “radikal feministler” olarak tanımlanabilecek grupların çalışmalarından endişe duymakta ve onların taleplerinin kadını mutlu etmeyeceğini düşünmektedir. Feministlerin talepleri doğrultusunda erkeklerle girdikleri tartışmalar nedeni ile artık evliliğe rağbet etmeyen kadınların çoğalmaya başlaması ise Fatma Aliye Hanım’a göre endişe verici bir durumdur (1909: 2); çünkü muhafazakâr bir yazar olarak aile, yazar için hayati bir kurumdur. Fatma Aliye Hanım, aynı makalede son zamanlarda Osmanlı toplumunda, İslamiyet’ten sonra kadının sahip olduğu hakların gasp edildiğini, çözümün İslam’da olduğunu söyleyerek Osmanlı ileri gelenlerinden bu konuya duyarlılık göstermelerini istemiş ve onlara çıkışmıştır (1909: 1). Fatma Aliye Hanım’ın, kadının nasıl mutlu olacağına dair tavsiye ettiği düzen “Asr-ı Saadet”te aranmalıdır. Kadı-

nun gasp edilmiş haklarının iade edilmesi gerektiği noktasında ricali duyarlı olmaya çağırın Fatma Aliye Hanım, bu hak mücadelesini konu ettiği makalenin ismini “İlm ve Cehl” koymasını ise şöyle açıklar:

Şu mücadeleyi erkek ile kadın arasında muhalefet suretine dökmeyip ilm ile chehl mübarezesi halinde görmek daha münasip olmaz mı? Malûmdur ki milel-i mütemeddinede feminizmi mesailinde kadınlara muavenet eden, onları himaye eyleyen, insânîyyet ve hakkaniyyet namuna olan icra-yı atalarıyla kendilerini âlem-i medeniyete takdir ettiren erkekler de bulunmuştur. Silahları kal ve kalem ve icraat-ı sulhiyye olarak chehle karşı olacak bu cihada müteallim ve müterakki rical ve nisvânımızın dest-i manevîlerini yekdiglerine uzatarak mazide olduğu gibi müttefikan, müştereken râh-ı terakki ve teâlîyede kat-ı merâhil eylemeleri acaba daha muvafık olmaz mı? (1909: 2)

Bu noktada Fatma Aliye Hanım, özellikle erkeklerin ileri gelenlerinin şer’i hukuku unutmuş olduklarını ima ederek kadınların haklarının gasp edilmiş olmasını cahilliğe, yani İslamiyet’te kadın hukukunun bilinmemesine bağlar. Dolayısıyla konuyu bir erkek-kadın çatışması olmaktan çıkarır. Bunu Fatma Aliye’nin sağduyulu bir uyarısı şeklinde okumak mümkündür. Fatma Aliye Hanım, Osmanlıda kadın adına başlatılan hareketin bir kadın-erkek çatışmasına döneceği endişesi ile makalelerinde sürekli bu konuda uyarılarda bulunmuştur. Toplumda kadının haklarının göz ardı edilmesini tamamen bir cahillik olarak yorumlamakta ve aydın kadın ve erkekleri İslam’ın “altın çağı”nda olduğu gibi birlikte mücadele etmeye çağırmaktadır.

Fatma Aliye Hanım’ın kadın-erkek tartışmalarının toplumu kutuplara ayırmasından duyduğu endişeyi aslında çok daha önce 1895’te, *Hanım-lara Mahsus Gazete*’nin ikinci sayısında yayımladığı “Bas Bleu’lardan İbret Alalım” adlı makalesinde dile getirmiştir. Bu makale aynı zamanda Fatma Aliye’nin yeni çıkmaya başlayan bu gazetede yayımlanan ilk yazısıdır. Avrupa’da “Bas Bleu” namlı kadınlar sanatkâr ve yazar namını almışlar ve erkekler de bundan sonra onlarla iftihar etmeye başlamışlardır (1895: 3). Avrupa’da “Bas Bleu” ya da “Mavi çoraplılar” olarak adlandırılan bu kadınlar, 17. yüzyılda İngiltere’de eve kapatılmaya direnen kadınlar arasından çıkarak edebiyat salonlarını kuran kadınlardır (Michel, 1993: 53). Fatma Aliye Hanım, “Evet! Biz Bas Bleu’lara halef olmalıyız. Biz eslâf-ı İslâmdan gelmiş olan meşâhîr ve nâmdârân-ı zenâna halef olmalıyız” diyecektir (1895: 3). Fatma Aliye Hanım’a göre örnek alınması gereken Bas Bleu’lar değil İslam’ın meşhur kadınlarıdır. Osmanlı kadınları eski İslam kadınlarını kendilerine örnek alırlarsa ve er-

kekler de bu konuda kendilerine yardımcı olursa problemlere çözüm bulunabilecektir; ancak Osmanlı kadınları bu kadınları tanımadıkları için kendilerine başka dünyalardan örnek kadınlar aramaktadırlar. Fatma Aliye Hanım, Madam Montagu'nun hayatını yazmasının ardından, gelen talepler doğrultusunda, ünlü İslam kadınlarının da hayatını yazmak ister. Aslında Fatma Aliye Hanım da, Madam Montagu'ya karşılık Osmanlı toplumuna alternatif kadınlar sunmak istemektedir. Bu doğrultuda, "Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân" adı ile *Malûmat* gazetesinde bir dizi makale tefrika eder. "Meşâhîr-i Nisvân-ı İslâmiyyeden Biri: Fatma Bint-i Abbas" (1895) adlı makalede "Avrupada bu türlü kadınlar gelmemiştir. Evet! İslâmiyet mani-i maârif ve terakkidir ve mûcib-i esâret-i nisvândır diyen Avrupada henüz bu türlü kadınlar gelmemişlerdir. Bundan sonra gelirse bilmem" demektedir (1895: 3). "Onlar bir iki tane cik meşâhîr-i nisvânlarıyla öğünsünler de biz bakınız bizde dahi neler gelmiş demeyelim ha!" diyen Fatma Aliye Hanım, Müslüman olmayan kadınlara İslam kadınlarını anlattığında "İslâmiyyetin nisvân hakkındaki ahkâmına dair kendilerine verilmiş olan fikirlerin yanlış olduğunu görmelerinden memnun ve mahzûz oluyorlardı" demektedir (1895: 3).

Fatma Aliye Hanım, kadınlar için yayımlanan dergilerde daha ilk yazılardan itibaren Osmanlı toplumunda da yankı bulan kadın hareketine temkinle yaklaşmakta, kadınlara ve olanlardan sorumlu gördüğü ricaler uyarılarda ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Çabasının, Avrupaî anlamda bir feminizmden uzak olduğunu ima eder. Ona göre kadın sorunu, kadınların ve erkeklerin birlikte çözmesi gereken bir sorundur. Avrupa'daki gibi bir kadın ve erkek çatışmasına dönüşmemelidir; çünkü bu durum kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiyi bozacak ve toplumsal problemlere yol açacaktır. Kadınlar ve erkekler arasındaki bu ciddi tartışmalar dolayısıyla sağlığını ve sürekliliğini kaybedeceği düşündüğü, en azından Avrupa'da kadınların evlilikten uzak durmaya başlaması nedeni ile hakkında endişe duyduğu aile kurumunda gördüğü problemler de bu noktada dikkat çekmek istediği en önemli konuların başında gelmektedir. Evlilik öncesi kadın-erkek ilişkileri, aşk, evlilik süreci ve evli kadınların sorunları özellikle de aldatılma konuları Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında önemli yer tutar. Bilindiği gibi "Muhafazakârlığın, kendisinden hareketle bir ideoloji olarak inşa edildiği en küçük ontolojik varlığın aile olduğunu söylemek abartı sayılmaz. Aile, ister Hıristiyanlıktan gelen ilk günah nedeniyle olsun, isterse seküler gerekçelerle, kusurlu olan insanın içinde en ideal biçimde varolabileceği ilk ku-

rumdur. Onun eksikliklerini telafi eden, maddi ihtiyaçlarının meşru biçimde tatmininin yanında, asıl gerekli olan sevgi ve bağlılık hislerinin içinde geliştiği ve sağlıklı bir toplumun en küçük parçası olan kurum da ailedir” (Özipek, 106). Muhafazakâr Müslüman bir kadın yazar olarak Fatma Aliye Hanım da sağlıklı bir toplumun, sağlıklı bir aile ile oluşacağına inandığı için roman ve makalelerinde ağırlıklı olarak aile ile ilişkili sorunlara değinir.

Romanlarına genel olarak baktığımızda *Muhâzarât*'tan başlayarak *Enîn*'e kadar genel olarak anlatılan hikâyenin aslının, evliliğin ve gençleri evliliğe götüren sürecin oluşturduğu söylenebilir. “Zevce” (1898) adlı makalesinde tanımladığına göre evlilik, insanların, vahşetten medeniyete girmelerinde gerekli olan gelişme yollarından biridir (1898: 3). İşlediği bir başka önemli konu, Tanzimat romanlarında da üzerinde önemle durulan bir problem olan görücü usulü ile evlilik meselesidir. Romanlarında gençlerin evlenecekleri kişileri nasıl seçmeleri gerektiğine dair fikir vermeye çalışırken eş seçiminde yapılacak hataların nelere neden olabileceğine de değinmektedir. Görücü usulü evlilikleri onaylamadığını ima ederken bunun yanında ebeveynlerin gençlere eş seçiminde yol gösterici olmaları konusuna da değinir. Evlenecek kişilerin birbirine denk olması gerektiğinin altını çizer. Romanlarında umutsuzca âşık olan kadınlar ve erkekler görülse de Fatma Aliye Hanım'ın çizdiği örnek tipler aşka kendilerini kaptırmazlar. Âşık olsalar da bunun neden olduğu problemler karşısında pes etmezler ve problemlerle mücadele ederler. Fatma Aliye Hanım'a göre aşk uzak durulması gereken bir “hastalık”tır. Ama insanların büyük bir çoğunluğu ancak bu hastalığa yakalandıktan sonra aşkın zararlarını anlayabilmektedirler. Bu nedenle özellikle de gençler bu konuda uyarılmalıdırlar. *Levâiyih-i Hayât*'ta (1898), Fatma Aliye Hanım'ın örnek kişilerinden Fehame'nin aşk hakkındaki görüşleri şöyledir: “Aşk ister bir hastalık olsun, ister bir çeşit cinnet olsun, öyle bir illet varsa ona yakalanmaktan sakınmalı! Ta ki bize sevebileceğimiz birini gösterecekleri zamana kadar!” (1898: 4). Aşk ancak evlilik içinde onaylanmaktadır. Bu nedenle gençler, henüz çok da tanımadıkları kişilere sadece fiziksel anlamda etkilenip bağlanmamalıdırlar. Kişi kendine hâkim olmalı ve kalbini kaptırmamalıdır. Sadakat, evlilikte eşlerin birbirlerine karşı en büyük sorumluluklarından biridir. Kişiler bu sorumluluğun bilinci ile evliliğe karar vermelidirler. Aşk gibi, aldatmalar da toplum düzenini ve insanların mutluluğunu tehdit eder. Muhafazakâr düşüncede ailenin toplumun temeli olduğu ve evlilik olmazsa toplumun çözüleceğine dair

görüşlerin Fatma Aliye Hanım tarafından da onayladığı görülmektedir. Fatma Aliye Hanım, romanın örnek genç kızının dilinden, nişanlılık dönemi hakkında da düşüncelerini belirtmiş olur. Aralarında evliliğe yönelik bir bağ olmayan gençler arasında duygusal ilişkileri onaylamayan yazar, evliliğin bir basamağı olan nişanlılık döneminin de buna dâhil olduğunu ve bu dönemin asıl işlevinin çiftin birbirlerini tanıyıp gerçekten evlenmeye kesin karar verebilmesi için bir tanışma dönemi olduğunu ima etmiş olur. Yazarın verdiği referanslar yine İslam kaynaklıdır.

Fatma Aliye Hanım'ın da içinde bulunduğu *Hanımlara Mahsus Gazete* çevresinde kendilerini geliştiren okur-yazar kadınlara göre "iyi bir anne olmak" bu çalışmaların başlıca amaçları arasında yer alır. Fatma Aliye Hanım, annenin çocuk üzerindeki etkisinden makalelerinde sıkça bahsetmiştir; çocuğun ilk öğretmenin annesi olduğunu söylemiştir. "İlk Mektep" (1892) adlı makalesinde, annenin eğitimi olması gerektiği üzerinde durmuştur. Annenin, çocuğun "ilk mektebi" olduğu şeklindeki düşünce makalelerde sıkça dile getirilmiştir. Yine "Vâlîde" (1898) başlıklı makalesinde kadınlara, anne olmadan önce çocuk bakımı ile ilgili yazılmış şeyleri okumalarını tavsiye eder (1898: 1). Fatma Aliye Hanım'ın roman ve makalelerinde çizilen örnek anneler üzerinden "ideal anne"nin vasıflarına dair bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Fatma Aliye Hanım'a göre ideal anne çocuğun okul öncesi eğitimini sağlayacak kadar bilgili ve kültürlü, çocuğun terbiyesi ile yakından ilgili, fedakâr bir annedir. Öte yandan sadece annenin değil büyükannelerin de çocuk terbiyesindeki önemine dikkat çeker. Mesela *Hanımlara Mahsus Gazete'*de (193) büyükannenin, tecrübelerinden dolayı, torunlarının neler düşünebileceğini de bildiği için çeşitli yöntemlerle, mesela seçtiği bir romanı çocuklara okutup oradan çıkardıkları anlamı sorarak torunlarının yanlışlarını düzeltebileceğini söyleyerek (1898: 2) geleneğe verdiği önemin altını çizer. Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında anneliğin olumlanan bir değer olduğu görülmektedir.

Fatma Aliye Hanım, kadının çalışması konusuna bazı makalelerinde ve romanlarında değinmiş ve konuyu daha çok kadının eğitimi bağlamında ele almıştır. Her insanın bir işle uğraşması, sanatla, ilimle ilgilenmesi gerektiğini okuma yazma bilmeyenlerin meşguliyetsizlikten dedikodu gibi boş ve zararlı alışkanlıklara sürüklendiklerini, işsizlik ve cahilliğin kadınlar arasında yaygın olması nedeniyle böyle kötü alışkanlıklara da kadınların daha meyilli olduğunu düşünür. Fatma Aliye Hanım'ın *Nisvân-ı İslâm'*da "Bizde hane idaresi zevcelerin, infaki erkeklerin vazifesidir" diyerek evi geçindirecek parayı kazanma görevinin erkeğe ait olduğunu söyler (140). Fatma Aliye Hanım'ın,

kadınların ancak ihtiyaç duyduklarında çalışmalarını vurgulamasının nedeni, eve ekmek getirme sorumluluğunun erkeğe ait bir sorumluluk olduğuna inanmasıdır. Fatma Aliye Hanım'ın kadının çalışması konusuna yaklaşım tarzının böyle oluşu, toplumun üst sınıfından biri olması dolayısıyla şaşırtıcı değildir. Öte yandan Fatma Aliye Hanım'a göre ihtiyaç halinde çalışmak asla olumsuz bir durum olarak ele alınmaz. Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında kadın, "kendisine uygun bir işte namusu ile çalışıyor ve bir sanat icra ediyorsa" bu çabası takdir edilmektedir. Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi ihtiyaç durumunda kadının uygun bir işte çalışması takdir edilir; geçinmek için çalışmak ve para kazanmak kutsaldır; ancak Fatma Aliye Hanım'a göre bir kadın, ihtiyacı olmadığında çalışmayı düşünmez. Genel olarak Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında kadınlarının çalışmalarına, hayatlarında yaşadıkları birtakım zor dönemler ve hayal kırıklıkları neden olmaktadır. Dolayısıyla kadın çalışmaya gerek duyduğunda elinde belli bir sanatı olmalı ve bu sanatıyla hayatını temin edecek geliri kazanmalıdır. 1898'de *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin 184. sayısında başlıksız olarak yayımlanan makalesinde Amerika ve Avrupa'daki kadınların medeniyet adına mı, kendi hevesleri için mi yoksa gerçekten paraya ihtiyaçları olduğu için mi çalışıyor olduklarını sorgular. Fatma Aliye Hanım, Avrupa'daki genç kızların özellikle drahoma(başlık parası) için çalıştıklarına vurgu yaparak, kadınların kendi rızaları ile çalışmadıklarına inandığını ima etmektedir.

Görüldüğü gibi Fatma Aliye Hanım, yaşadığı dönemde öncelikli olarak aile, evlilik, annelik, kadının çalışması başta olmak üzere toplumsal pek çok konuya getirdiği yorumlarda muhafazakâr Müslüman bir duruş sergilemektedir. Özellikle sosyoloji, edebiyat, eğitim, kadın çalışmaları konusunda yazdıkları dikkatle incelenmesi gereken Fatma Aliye Hanım, Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin önemli isimlerinden biridir.∇

KAYNAKLAR

- BEKİROĞLU, Nazan, *Şair Nigâr Hanım*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- BENETON, Philippe, *Muhafazakârlık*, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- FAROQHI, Suraiya. *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Fatma Aliye Hanım, *Nisvân-ı İslâm*, İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1309/ 1891-1892. [Kızıltan, Mübeccel, *Fatma Aliye Hanım Yaşamı-Sanati-Yapıtları ve Nisvan-ı İslam*, İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 1993

- _____. "İlk Mekteb", *Tercüman-ı Hakikat*, S. 4023 (27 Teşrinisani 1307/ 9 Aralık 1892), s. 6-7.
- _____. "Bas Bleu'lardan İbret Alalım", *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 2 (15 Rebiyülevvel 1313/ 5 Eylül 1895), s. 2-3.
- _____. "Meşâhîr-i Nisvân-ı İslâmiyyeden Biri: Fatma Bint-i Abbas", *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 8 (7 Rebiyülâhîr 1313/ 27 Eylül 1895), s. 3-4.
- _____. "Meşâhîr-i Nisvân-ı İslâmiyyeden Biri: Fatma Bint-i Abbas", *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 9 (11 Rebiyülâhîr 1313/ 1 Ekim 1895), s. 2-3.
- _____. (Başlık yok), *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 184 (11 Cemaziyülevvel 1316/ 31 Ekim 1898), s. 1-2.
- _____. "Zevce", *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 186 (25 Cemaziyülâhîr 1316/10 Kasım 1898), s. 3-4.
- _____. "Vâlide", *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 190 (24 Recep 1316/ 8 Aralık 1898), s. 1-2.
- _____. *Levâiyih-i Hayât*, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, 1315/ 1897-1898.
- [Fatma Aliye Hanım, *Hayattan Sahneler (Levâiyih-i Hayât)*, çev. ve hzl. Tülay Gençtürk Demircioğlu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.]
- _____. (Başlık yok), *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 193 (16 Şaban 1316/ 30 Aralık 1898), s. 2.
- _____. "İlm ve Cehl", *İnkılâb*, S. 7 (18 Şaban 1327/ 4 Eylül 1909), s. 1-2.
- KIZILTAN, Mübeccel, "Öncü Bir Kadın Yazar: Fatma Aliye Hanım", Fahir İz Armağanı, *Journal of Turkish Studies – Türklük Araştırmaları Dergisi*, Harvard Üniversitesi, 1990, s. 283-323.
- MICHEL, Andree, *Feminizm*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- ÖZİPEK, Bekir Berat, *Muhafazakârlık*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- UĞURCAN, Sema, "Osmanlı Türk Romanında Kadın Tipleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Mart 2002.
- YUMUŞAK, Firdevs Canbaz, *Fatma Aliye*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

